

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ ЩОДО СУТНОСТІ ТА СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУЛІГАНСТВА

ЛЕПЕЙ Михайло Васильович - кандидат юридичних наук, заступник
директора з юридичних питань КУП «ЕкоВін»

<https://orcid.org/0009-0005-9425-2923>
DOI 10.32782/NP. 2023.1.41

У статті аналізується сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства. Зазначено, що криміналістична характеристика відносно молода криміналістична категорія, оскільки перші згадки про неї розпочалися приблизно в 70-ті роки ХХ-го сторіччя. На основі вивчення наукових джерел сформульовано авторське визначення криміналістичної характеристики хуліганства як сукупності даних про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення діяння, яка віддзеркалює закономірні зв'язки між ними, служить побудові та перевірці криміналістичних версій для вирішення основних завдань кримінального провадження. Виокремлено її систему, до якої віднесено такі елементи: 1) способи вчинення хуліганства; 2) предмет злочинної діяльності; 3) обстановку вчинення хуліганських дій; 4) «слідову картину» вчинення хуліганства; 5) особу потерпілого; 6) особу правопорушника (хулігана). Вказано, що визначені елементи мають сталі кореляційні зв'язки та найбільш широке інформативне наповнення.

Ключові слова: хуліганство, розслідування, кримінальне провадження, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, хуліган, особа потерпілого.

Постановка проблеми

Важливе значення у протидії кримінальним правопорушенням має визначення криміналістичної характеристики та окреслення її основних елементів. Криміналістична характеристика відносно молода

криміналістична категорія, оскільки перші згадки про неї розпочалися приблизно в 70-ті роки ХХ-го сторіччя. У той же час, слід наголосити, що дискусії з приводу її сутності та загалом існування точилися ще з 90-х років. Окрема група науковців стверджувала, що в тому вигляді, в якому її розробляють різні дослідники, вказана категорія не несе жодного змістовного навантаження. Оскільки криміналістична характеристика повинна відображати сталі кореляційні зв'язки між своїми елементами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розгляду проблематики криміналістичної характеристики в різних категоріях кримінальних проваджень присвятили свої праці такі науковці як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'яничков, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Р. А. Степанюк, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та інші. Зі свого боку, аналізу криміналістичної характеристики хуліганства приділили увагу в своїх роботах О. В. Антонюк, К. В. Бахчев, Г. С. Бідняк, С. С. Герасимчук, М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, М. А. Очеретяний, В. В. Приловський та інші. В той же час, наше дослідження на відміну від попередніх більш точно розкрило визначену наукову категорію з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції інших дослідників.

Метою даної статті є дослідження сутності та системи криміналістичної характеристики хуліганства при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження

Визначена криміналістична категорія, як вже було зазначено, має вагоме значення для кримінальних проваджень будь-якої категорії. Ми підтримуємо позицію В. О. Малярової, яка говорить про те, що «...ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування та реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення та необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими та конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі» [1, с. 114].

Стосовно визначення досліджуваної наукової категорії, то, наприклад, В. Д. Берназ характеризує її як «...основану на державних статистичних даних науково-обґрунтована система узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії» [2, с. 17]. Тим часом Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк зауважували, що «...криміналістична характеристика злочинів – заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес розкрит-

тя та розслідування злочину. Автор цього визначення В. К. Весельський розрізняє два рівні криміналістичної характеристики злочинів: типова (загальна) криміналістична характеристика злочинів – розроблена на підставі узагальнення слідчої та судової практики сукупність відомостей про криміналістичні ознаки (особливості) певного виду чи групи злочинів, які сприяють розслідуванню; індивідуальна (одинична, окрема) криміналістична характеристика злочинів – сукупність криміналістичної інформації, що відображає взаємопов'язані ознаки конкретного злочину. Основними структурними елементами криміналістичної характеристики злочинів є: 1) типовий спосіб готування, вчинення і приховання злочину; 2) типова особа злочинця; 3) типова особа потерпілого; 4) типові час, місце, обстановка злочину; 5) типові знаряддя і засоби; 6) типовий предмет посягання; 7) типова слідова картина злочину. Очевидно, що для тих чи тих злочинів може бути характерним узагалі відсутність певного елемента криміналістичної характеристики злочинів, і саме в цьому полягатиме особливість цього виду злочину. Наприклад, для зберігання наркотичного засобу без мети збуту (ч. 1 ст. 309 КК України) не є характерним наявність конкретної особи потерпілого. Значення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона служить теоретичною базою для розроблення загальних положень і методів розкриття та розслідування злочинів, дозволяє визначати напрямок розслідування, збирати доказову інформацію, формулювати версії» [3, с. 236-237].

Проаналізувавши різні погляди вчених, В. П. Бахін і Б. Є. Лук'янчиков визначили, що «...більшість авторів криміналістичну характеристику визначають як: інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) злочинів; вірогідну модель події; систему даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню; систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів; систему особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування; систему опису криміналістично

значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання; склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо» [4, с. 39].

Зі свого боку, В. В. Лисенко стосовно значення криміналістичної характеристики наголошував на тому, що «...вона має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Криміналістична характеристика може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. До змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви» [5, с. 234]. В свою чергу, М. М. Єфімов, акумулюючи різні думки науковців, вважав за потрібне сформулювати «...визначення криміналістичної характеристики як системи відомостей про криміналістично значущі ознаки протиправного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування. Варто зазначити, що визначена наукова категорія є динамічною. Іншими словами, вона може змінюватись залежно від конкретних умов дійсності, проте її використання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця, і навпаки, при затриманні правопорушника та в разі наявності даних про обставини правопорушення може бути побудована версія про вчинення цієї особою інших, ще не розкритих діянь» [6, с. 166].

Досить вірною також вважаємо думку, О. А. Антоноюка, який з огляду на розглянуті ним визначення та думки науковців, вважав «...за потрібне сформулювати авторське визначення криміналістичної характеристики як сукупності даних про криміналістично важливі ознаки й властивості протиправного діяння, що зумовлена закономірними зв'язками між окремими

її елементами та забезпечує побудову і перевірку версій для вирішення конкретних завдань кримінального провадження. Побудова будь-якої системи залежить від ймовірних зв'язків, що будуть стабільно та логічно відображати її внутрішні властивості. Дане твердження може мати місце й при побудові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Адже саме кореляційні зв'язки, що існують між окремими елементами досліджуваної категорії, є основою її найбільш ефективного застосування працівниками правоохоронних органів. В той же час, необхідно визначитись з наповненням відповідними складовими криміналістичної характеристики досліджуваної групи протиправних діянь. Адже існує велика кількість напрацювань вчених-криміналістів з цього приводу. Слід акцентувати увагу на тому, що у теоретичному аспекті малодослідженими залишилися питання сучасної криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку. Зокрема, на думку 92 % опитаних респондентів, одним з найбільш перспективних напрямків удосконалення діяльності правоохоронних органів в розрізі розслідування визначеної групи протиправних діянь є питання визначення кореляційних зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики» [7, с. 194-195].

Криміналістичну характеристику розкрадань майна А. Ф. Волобуєв розглядає «...через призму як традиційних елементів, так і з урахуванням тієї специфіки, яку накладає на них підприємницька діяльність, а також взаємних зв'язків з іншими злочинами. Вони утворюють єдину технологію злочинної діяльності: особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери). Виокремлено наступні елементи: обстановка вчинення злочину (загальноекономічні та правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва й існування між ними певних відносин); способи підготовки, вчинення та приховування розкрадання (прийоми ство-

рення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном і його використання, заходи щодо маскуванню розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів і речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)» [8, с. 35].

Також Г. А. Матусовський характеризує взаємозв'язок елементів досліджуваної наукової категорії «... як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні не доцільно. У той же час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів» [9, с. 149].

Досить вірно М. М. Єфімов наголошує на тому, що «...елементи криміналістичної характеристики є досить різноманітними. Надати їх вичерпний перелік практично неможливо, оскільки він постійно змінюється. Тому обмежимося лише узагальненим переліком. Усі елементи криміналіс-

тичної характеристики утворюють єдину структуру, тобто практичне призначення криміналістичної характеристики виявляється насамперед у використанні її інформаційного компонента, коли слідчий порівнює узагальнену модель певного виду злочину з криміналістично значущими ознаками, що мають місце в конкретному випадку виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. При цьому кожен елемент криміналістичної характеристики складається з певних компонентів» [10, с. 16].

А. В. Антонюк в зв'язку зі специфікою свого дослідження зазначила, що серед елементів структури криміналістичної характеристики досліджуваної категорії правопорушень повинні бути такі: спосіб вчинення злочину; знаряддя злочину; обстановка його вчинення; «слідова картина»; особа потерпілого; особа злочинця [11, с. 23]. Майже аналогічно, але з приводу внутрішньовидової криміналістичної характеристики (хуліганство, вчинене групою осіб), М. А. Очеретяний сформував її систему з таких елементів: способи вчинення злочину; обстановка вчинення хуліганських дій; «слідова картина» вчинення злочину; особа потерпілого; особа злочинця [12, с. 20].

Підводячи підсумок, зауважимо, що на основі дослідження наукових джерел, аналізу матеріалів кримінальних проваджень та анкетування працівників правоохоронних органів нами було сформульовано авторське визначення криміналістичної характеристики хуліганства сукупність даних про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення діяння, яка віддзеркалює закономірні зв'язки між ними, служить побудові та перевірці криміналістичних версій для вирішення основних завдань кримінального провадження. Крім того, нами було виокремлено її систему, до якої віднесено такі елементи:

- способи вчинення хуліганства;
- предмет злочинної діяльності;
- обстановку вчинення хуліганських дій;
- слідову картину вчинення хуліганства;
- особу потерпілого;
- особа правопорушника (хулігана).

Висновок

Визначення криміналістичної характеристики під час розслідування кримінальних правопорушень має важливе значення. На підставі узагальнення наукових поглядів учених та аналізу правоохоронної практики доведено, що визначені елементи криміналістичної характеристики мають сталі кореляційні зв'язки та найбільш широке інформативне наповнення. У свою чергу вказане забезпечує можливість більш результативного та доцільного проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Література

1. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина 1. Том 3. С. 111–113.
2. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південно-український правничий часопис*. № 1. 2006. С. 16–18.
3. Криміналістика : [навч. посіб.] / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
4. Бахін В. П., Лук'янчиков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1(4). С. 39–43.
5. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.
6. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 161–167.
7. Антонюк О. А. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 189–195.
8. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері

підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків, 1997. С. 26–37.

9. Матусовский Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 344 с.

10. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

11. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

12. Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.)*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 47–49.

Mykhailo LEPEI

Candidate of Legal Sciences

Intercessor of the Director of Legal

Services of the Municipal Unitary Enterprise

"Ekovim"

SCIENTIFIC DISCUSSIONS ABOUT THE ESSENCE AND SYSTEM OF FORENSIC CHARACTERISTICS OF HOOLIGANISM

The article is devoted to consideration of some aspects of hooliganism investigation. The essence and system of forensic characteristics of hooliganism are analyzed.

It is noted that forensic characterization is a relatively young forensic category, as the first mentions of it began around the 70s of the 20th century. At the same time, it should be emphasized that discussions about its essence and existence in general have been go-

ing on since the 90s. A separate group of scientists claimed that in the form in which it is developed by various researchers, the specified category does not carry any meaningful load. Since forensic characteristics must reflect constant correlations between its elements.

On the basis of the research of scientific sources, the analysis of the materials of criminal proceedings and the questionnaire of law enforcement officers, we formulated the author's definition of the forensic characteristics of hooliganism, a collection of data on the forensically significant signs of the criminal offense of an act, which reflects the natural connections between them, serves to build and verify forensic versions for solving main tasks of criminal proceedings.

Its system is singled out, which includes the following elements: 1) methods of committing hooliganism; 2) subject of criminal activity; 3) the environment of committing hooligan acts; 4) "trace picture" of committing hooliganism; 5) identity of the victim; 6) the person of the offender (hooligan).

It is indicated that the identified elements have permanent correlations and the widest informative content. In turn, this provides the possibility of more effective and expedient conduct of individual investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other measures.

Key words: *hooliganism, investigation, criminal proceedings, forensic characteristics, investigative (search) actions, hooligan, identity of the victim.*